

A SZÁZ ÉV MÉLTATÁSA*

1868 – 1968

Nem könnyű több generáció múzeumi gyűjtőmunkáját, kiemelkedő eredményeit, múzeumunk küzdelmes éveit röviden vázolni. Ma már csak a száraz statisztikai adatokból, írásos jelentésekből, ismeretterjesztő közleményekből rekonstruálhatjuk nagynevű elődeink építő munkáját.

A nyíregyházi Jósa András Múzeum: a Szabolcs megyei Régészeti Társulattól sarjadt ki, Nagykállóban, a megye régi székhelyén, 1868. december 1-én.

A geszterédi ásatások eredményeképpen, a Régészeti Társulat megalapításának gondolata Jósa András főorvos agyából pattant ki, de *báró Vécsey József* akkori főispán tekintélye, hathatós támogatása kellett ahhoz, hogy a gondolat meg is valósulhasson. A minden szépért, jóért lelkesülő Vécsey: világotjárt, művelt férfi, tengerésztiszt, Miksa mexikói császár hadsegéde volt. Mint megyebeli ember, általános tiszteletnek és megbecsülésnek örvendett az ellenzéki Szabolcs megyeiek előtt. Ő lett a Régészeti Társulat elnöke. Több régészeti levele jelent meg az *Archaeológiai Értesítőben*, amely folyóirat szintén ez évben 100 esztendőssé.

Jósa Andrást a feltalálót, a kiváló orvost, a régészt, a múzeumalapítót, az ezermestert, nem lehet pár szóval jellemezni.

Krúdy Gyula mint földi és kortárs, költői túlzással és színezéssel így ír Jósáról a Ferenc József-rend lovagjáról, amely kitüntetést a kolera sikeres megfékezéséért kapta: „Hőbortos és európai tudós, a nyírségi honfoglalók sírásója; a kiskirályokból való figura; röpke gavallér; legjobb orvos fél Magyarországon, kinek csodatetteit bizván zenghetné a lant; félig csodatevő fantom, félig elkésett lovag a régi duhaj Magyarországból; zsebkéssel operáló doktor; tudós orvos, ki lobogó hajjal futott kétkerekű kocsiján; rugalmas, ellentálló mint az agár és változatlanul egyforma, mint a nyírségi homok; bölcs és bolond volt, szent és hiszékeny magyar ember volt. Jósa András bátyámnál kedvesebb, eredetibb, értékesebb regényalak kevés járt még magyar talajon. Regényt kell írni róla, talán meg is írom majd egyszer...” De nem írta meg!

Jósa András fél évszázadon át vezette, fejlesztette múzeumi gyűjteményét, egészen haláláig, 1918. szeptember 6-ig. Nyíregyházán halt meg 84 éves korában, 50 évvel ezelőtt. Mintegy 340 régészeti, múzeumi vonatkozású dolgozata jelent meg, ebből 32 országos kiadványokban. Irodalmi munkásságát 1958-ban állítottam össze. 70 hírlapi cikkét eddig 2 kötetben adtam ki. „Bronzkori halmazleletekkel” foglalkozó posztumusz munkája a múzeumunk Évkönyvében jelent meg.

Az 1868-ban megindult régészeti gyűjtőmunka nagy lelkesedést váltott ki a társulat tagjainál. 1869. év végén már 158 tárgya és 216 érméje, 1871-ben

* A centenáriumi ünnepségen 1968. október 1-én olvastam fel Nyíregyházán.

pedig 238 tárgya és 1162 érméje volt a társulati gyűjteménynek, amelyet a vármegyeháza főispáni lakosztályában 2 vitrinben helyeztek el.

A régiségek nagyobb része Jósa szerzeménye volt. Miként első paciense egy szál kolbásszal fizetett, úgy gyakorivá vált a régiségekkel való honorálás is.

Mikor Vécsey 1872-ben a főispánságról lemondott és a Régészeti Társulat elnökségétől is megvált, Jósa András főorvos vette át az elnökséget.

A nagykallói régészeti gyűjtemény 1875-ben a gráci régészeti kiállításon, 1876-ban a budapesti Nemzetközi Régészeti Kongresszus kiállításán, 1878-ban pedig a nagyváradai kiállításon szerepelt. Az 1876 – 1889-ig terjedő időben a gyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeumnál visszatartották, számos visszakérő levél ellenére. Közben a gyűjtőkedv lelohadt, amint mondták, hogy „Jósa maga volt az egylet.” Mikor már Jósa perrel fenyegetőzött, került csak vissza a régészeti gyűjtemény Nagykállóba, korábbi helyére a megyeházára, majd letétként a reáliskolába.

Jósát 1883-ban vármegyei főorvosnak választották meg, és így Nyíregyházára az új székhelyre költözött. 1891-ben kezdték az új megyeháza építését. Jósa 1892-ben felajánlotta Szabolcs vármegye Múzeuma számára a korábbi gyűjteményt, magángyűjteményét és az újabb gyűjtések anyagát. Az alispán elfogadta ugyan a felajánlást, de hozzáfűzte, hogy „nálunk az efféle sportok iránt nem sok érzék mutatkozik.”

1895-ben a múzeumi tárgyak száma eléri az 1598 darabot. Az Egészségügyi Osztály mellett a múzeum egy termet és egy helyiséget kapott. A rendező munka évekig tart. 1899. májusában nyílik meg a múzeum a közönség előtt. Katalógus is készült: „Szabolcs vármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyaitak ismertetése” címen.

1898-tól a Főfelügyelőség útján 1800 korona államsegélyt kap a múzeum ásatási célokra, de a vármegye sem pénzzel, sem munkacrével nem támogatja. Szabolcs vármegyei főorvosa, aki a múzeumigazgatói tisztet viseli, csak mellékesen foglalkozhat a múzeum ügyeivel.

A múzeum állandó jellegű elhelyezése lehetővé tette a gyűjtőmunkát. Az 1900. évben Dr. Kiss Jenő volt járási orvos 1536 darabból álló nagybecsű gyűjteményével, a múzeum numizmatikai tárának alapját vetette meg. Mikor Jósa András 1906-ban mint megyei főorvos nyugdíjba ment, minden idejét a múzeum fejlesztésének szentelte. A múzeum különösen gazdag volt bronzkori raktárleletekben és honfoglaláskori régiségekben. Jósa mindvégig folytatott régészeti ásatásokat.

Jósa, 1912-ben maga mellé vette munkatársnak Kiss Lajos múzeumi segédőrt Hódmezővásárhelyről, aki ettől kezdve a néprajzi gyűjteménynek veti meg az alapját.

A gyűjtemény törzsanyaga 1915. év végén [mintegy 7 000 tárgyból állott.

A múzeum a világháború kitörése óta zárva volt. Kiss Lajos is hosszú időre bevonult katonának. Az elhagyott gyűjteményeket ellepi a por és a pókháló. Jósa András magas kora, gyenge látóképessége, elerőtlenedése miatt szobáját csak ritkán hagyhatta el. De lázas állapotában is a Gáva-katóthalmi hunkori halom feltárása foglalkoztatja.

A British Museum nagy összegeket kínált Jósának gyűjteményéért, amelyet teljesen Szabolcs vármegyének engedett át és Szabolcs Vármegyei Múzeum névre keresztelt. Múzeumának nemcsak összegyűjtője, hanem tudo-

mányos feldolgozója, tárgyainak táblákra fűzője, másolója, rajzolója, fényképésze, mutogatója, megőrzője, még portörülgetője is volt.

Munkatársa, Kiss Lajos azt mondta róla: „Türelemmel, kérelemmel, gúnynyal dolgozott, amíg megalkotta a múzeumot. Élt, halt érte. Büszke volt arra, hogy itt van az országban a legtöbb honfoglaláskori lelet. A meg nem értékek nem kedvetlenítették el, mondván, nem a mának dolgozunk, majd jön idő, amikor megértik.”

Dohnál József főorvos, veje, szépen jellemzi Jósa egyéniségét: „Teli szeretettel az emberiség iránt, hazája haladásáért rajongó és sorsát féltő hazafi, soha nem fáradó munkás, istenadta orvos, messzi előre néző úttörője a közegészségügyi fejlődésnek és a kultúrának. A kicsinyességeket megvetette. A formákat, külsőségeket kevésre becsülte. A valódi értéket, az egyszerűséget sokra. Jobbra-balra nem nézett, őszinte volt, gorombaság nélkül. Túlzásig szerény és önzetlen. Dolgozni és nem várni jutalmat. Egyszerű és mégis egyszerű ember volt, hiúságot megvető, nem pózoló, de derűs életbölcös, aki maga vitte kutyaborból készült piaci szatyrában a vásárolt holmit és a régiségeket.”

*

Halála után *Dr. Dohnál József* megyei főorvos vette át továbbra a múzeum igazgatását, ennek érdekeit és fejlődését szem előtt tartva.

*

Az ő elhunytja után 1925-ben *Kiss Lajos* lett a múzeum igazgatója. Évről-évre részletesen beszámol a megye „Alispáni jelentéseiben” régészeti ásatásairól, az adományokról, a néprajzi gyűjtésekről, valamint közleményeiről.

Az 1928. év nagy jelentőségű a múzeum történetében, mert a megye székházának bővítésekor: a múzeum külön épületrészt kapott, amely 1 teremből és 6 szobából állott. Beköltözés után, májusban már meg is nyitották a csoportos látogatók és a szakemberek számára. Mondanom sem kell, hogy a múzeum már megszületése pillanatában szűknek bizonyult. 1931-ben, szekrények hiányában az ásatási anyag nagy részét elzárva tartják. 1934-ben a kiállítási teremben Jósa András mellszobrát is elhelyezik. Kiss Lajos igazgatót a megyei könyvtár kezelésével szintén megbízták.

Jósa halála után eltelt 30 esztendő gazdag a gyűjtőmunkában. Honfoglaláskori sírleteink sorában, országos vonatkozásban is, legkiemelkedőbb jelentőségű a geszterédi fejedelmi sírlelet, hazánk egyetlen aranyszabljájával. Az ófehértói bronzkori arany kincslelet ugyancsak nagyértékű.

Kiss Lajos irodalmi munkássága mintegy 9 könyvből és 212 néprajzi, régészeti dolgozattól, újságcikkből és jelentésből áll. A dolgozatok zöme nyíregyházi működése idejére esik. Kitűnő két könyve: „A szegény ember élete” és „A szegény asszony élete”, országosan nagy hatást váltott ki. Mint Kossuth-díjas néprajztudós, a történettudományok doktora fokozatot érte el. 1948-ban Budapestre költözött, 1949-ben ment nyugdíjba. 1965-ben halt meg 94 éves korában. Pontosan annyi ideig élt, mint Jósa András.

Múzeumi működését, szerény egyéniségét, kiváló tudományos munkásságát, nem én vagyok hivatva méltatni. Ma még két előadás emlékezik meg nagynevű elődömről; nyíregyházi múzeumi működéséről pedig Dr. Nyárády Mihály tollából várható szép tanulmány.

A múzeum 1944. évi válságos helyzetéről, háborús viszontagságáról nem kívánok megemlékezni. A felszabadító harcok során az épületet bombatalálat

érte, a tető leégett, a múzeumot bezárták. 1948-ban a kiállítási helyiségek még mindig romosak voltak.

Kiss Lajos múzeumigazgató helyettesítésével a főispán *Ósz Dénes* festőművészt, *Mikita Ilona* tanárt, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelő-sége pedig *Márkus Mihályt* az Országos Néprajzi Múzeum munkatársát bízta meg. Rövid ideig működtek. 1949 februárjában *Dr. Nyárády Mihályt* bízta meg a múzeum anyagának megóvásával, rendezésével és kiállításra való elő-készítésével.

*

Az 1951. évi államosítás után, *Dr. Nyárády Mihály* kapott megbízást az intézmény ügyvezetésére, vezetésére nézve. A kapott feladatot: a romos múzeum életrehozását, az állandó régészeti és néprajzi kiállítás elindítását 1951-ben sikerrel oldotta meg.

A múzeum tárgyi állománya 1953. év végén 20 915 db volt.

*

1954. augusztus 1-vel *Dr. Csallány Dezső* régészt nevezték ki a nyíregyházi Jósa András Múzeum igazgatójának.

Az állandó néprajzi kiállítás lebontásával, gyorsabb ütemű időszaki és vándorkiállításokat rendeztek. A régészeti kerámiát és a fémanyagot 1955-ben restauráltatták illetőleg konzerváltatták. Elkezdődött a gyűjtemények szakok szerint való elkülönítése, a leltári nyomtatványok beszerzése, a szakleltározás, az állomány és raktárrendezés. A távol levő múzeumi tárgyaink hazahozatala. Kiállítási vitrinek, raktári állványok, irodafelszerelés, ásatási felszerelés beszerzése, restaurátori műhely felállítása. Szaporodott a személyzeti állomány.

1955-ben elkezdődött 87 évi hátralék szakleltározása, az 1868. óta össze-gyűlt teljes múzeumi gyűjteményállomány feldolgozása és kartonozása. A munkálatok befejeződtek, az állomány revíziója is megtörtént.

A NYÍREGYHÁZI JÓSA ANDRÁS MÚZEUM TÁRGYI ÁLLOMÁNYA

Tudományszak	1967. év végén	1968
Természettudomány	620	621
Régészet	96 524	101 032
Numizmatika	30 019	30 036
Néprajz	7 022	7 606
Iparművészet	530	648
Képzőművészet	450	476
Helytörténet	910	916
Összesen	136 075	141 255 db
becsült		4 400 db

Tizenöt év alatt a múzeumi állomány hétszeresére nőtt. A múzeumi tárgyi gyűjteményanyagokat kiegészítik:

	1967	1968
A történeti dokumentációs gyűjtemény	1271	2057
A fotógyűjtemény	8697	9565
A szakkönyvtár	9603	10 299

leltározott darabbal és kötettel.

A Múzeum 1959-ben kiállítási épülettel bővült, de a két épület férőhelye együttesen sem éri el a 6500 légmétert. Múzeumunk helyszükséglete az országos norma szerint 42 000 légméter.

Az állandó régészeti, néprajzi, irodalmi, képzőművészeti kiállításokon kívül mintegy 120 időszaki és vándorkiállítást rendeztünk. A látogatók száma 30 – 43 000 fő.

A múzeum dolgozói nemcsak a gyűjtő, ásató, feldolgozó és raktári munkában vettek részt, hanem számos előadást tartottak és számos tudományos és népszerűsítő dolgozatot jelentettek meg. Az országos publikálási lehetőségeken kívül saját kiadványaink is vannak:

A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve;

A Jósza András Múzeum Kiadványai;

A Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek.

Az évkönyvünk X. 1967. kötete megjelenés előtt áll. Mintegy 140 külföldi intézménnyel tartunk fenn cserekapcsolatot.

Népi demokráciánk biztosította a múzeumunk lendületes fejlődését. A múzeum tanácsosítása óta (1962) nemcsak anyagiakban és személyzeti ellátottságban gyarapodtunk, hanem a Megyei Múzeumi Szervezet kialakításával, a nyíregyházi Jósza András Múzeumon kívül hozzánk tartoznak: a nyírbátori Báthori István Múzeum (igazgatója Dr. Szalontai Barnabás); a kisvárdai Vármúzeum (vezetője Makay László); a tiszavasvári Vasvári Pál Múzeum (vezetője Hunyadi József); a vajai Vay Ádám Múzeum (vezetője Molnár Mátyás); a vásárosnaményi Tájékmúzeum (vezetője Csizsár Árpád). A mátészalkai Szatmári Néprajzi Gyűjtemény működése helyiség hiányában egyelőre szünetel. Idesorozhatjuk még: a szatmárcsekei Kölcsey Ferenc Emlékszobát; a tunyogmatolcsi Zalka Máté Emlékszobát; a tiszacsécei Móricz Zsigmond Emlékházat; a nagykállói Korányi Frigyes Emlékházat; az aporligeti Fedics Mihály Emlékszobát.

A megyei gyűjtött anyag 1967. év végén 200 606 tárgy, 1968-ban 206 653 tárgy (+ 4 400 becsült db), csaknem valamennyi tárgy leltározott és kartonozott. A látogatók száma 1968-ban 192 814 fő volt. A tárgyi állomány gyarapodása tekintetében, Szabolcs-Szatmár megye körülbelül a harmadik-negyedik helyre jutott előre a megyék sorában.

A Megyei Tanács támogatásával, a fejlődés olyan magas fokára léptünk, amely megkívánja, hogy a Jósza András Múzeum végleges elhelyezését megoldjuk és e tekintetben is az elsők közé emelkedjünk. Ezt kívánják 100 év után nagynevű elődeink: Jósza András és Kiss Lajos is!

CSALLÁNY DEZSŐ